

Narębski, Wojciech / Wójcik, Zbigniew

Posiedzenie naukowe Zespołu Historii Geologii

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 19/3, 614-617

1974

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

zarówno nad historią techniki górniczej na ziemiach polskich, jak i historii polskiej geodezji. Źródła informacji stanowią przede wszystkim mapy i dokumenty pisane: rachunki, rozporządzenia, sprawozdania, dzienniki pomiarowe, inwentarze instrumentów. Referentka dokonała próby charakterystyki i klasyfikacji tych dokumentów oraz przekazała wiele wydobytych z nich wiadomości odnośnie do metod pomiaru, stosowanych jednostek miar, używanych narzędzi i nazwisk wykonawców.

W dyskusji nad referatem prof. J. Gomoliszewskiego poruszono sprawę metod pomiarowych, stosowanych przy badaniu kształtu sklepień i dokonano porównania i oceny metod: wcięcia przestrzennego, fotogrametrycznych i niwelacji. Padło również wiele uwag związanych z zagadnieniami akustyki. W podsumowaniu dyskusji podkreślono, iż interesujące badania prof. J. Gomoliszewskiego stanowią klasyczny przykład potrzeby działania wysoko kwalifikowanego w swej specjalności fachowca w pracach badawczych z zakresu historii techniki.

Dyskusja nad referatem mgr inż. Reginy Tokarczyk skoncentrowała się na znaczeniu materiałów archiwalnych kopalni dla zagadnień zmian górotworu. Ocenione one zostały jako jedyne źródło, z którego można korzystać przy prowadzeniu analiz zagrożeń i jako podstawa do inwentaryzacji pustek poeksploatacyjnych.

W części organizacyjnej zebrania omówiono bieżące zadania. M.in. ustalono, że ze względu na międzydyscyplinarny charakter tematyki referat mgr inż. R. Tokarczyk wygłoszony zostanie również na posiedzeniu Zespołu Nauk Geologicznych, na które zostaną zaproszeni geodeci.

Zofia Traczewska-Białkowska

POSIEDZENIE NAUKOWE ZESPOŁU HISTORII GEOLOGII

W dniu 28 II 1974 r. odbyło się w Instytucie Nauk Geologicznych Uniwersyte- tu Jagiellońskiego kolejne posiedzenie Zespołu Historii Geologii. Porządek dzien- ny przewidywał następujące referaty: dra S. Czarnieckiego *Hieronim Łabecki — ojciec historii górnictwa polskiego*, mgr inż. R. Tokarczyk *Miernictwo górnicze w świetle XVIII- i XIX-wiecznych materiałów archiwalnych kopalni Wieliczka*, dra hab. Z. Wójcika *O potrzebie zespołowych badań nad problematyką geolo- giczną, górniczą i hutniczą w okresie panowania Stanisława Augusta Poniatowskie- go*, prof. K. Maślankiewicza *Z historii nazewnictwa mineralogicznego*.

Wygłoszone zostały i szczegółowo przedyskutowane pierwsze trzy referaty. Z braku czasu referat prof. K. Maślankiewicza został przełożony na kolejne ze- branie Zespołu.

Posiedzenie, prowadzone przez przewodniczącego Zespołu prof. A. Gawła, składało się z dwóch części. Pierwsza z nich, zorganizowana z inicjatywy doc. J. Babicza przy współudziale Zespołu Historii Geodezji, poświęcona była historii miernictwa żup solnych w Wieliczce. Druga część zebrania poświęcona była głów- nie dziejom górnictwa i geologii w XVIII i XIX w.

Magister R. Tokarczyk swoje studia archiwalne ograniczyła głównie do drugiej połowy XVIII i pierwszej połowy XIX w., skupiając uwagę na planach i prze- krojach kopalni, wykonywanych przez austriackich urzędników górniczych (zwykle zresztą zajmujących się także problematyką geologiczną). Przeprowadziła jednak rozpoznanie dawniejszych źródeł historycznych. Mówiła m.in. o XVII-wiecznych pomiarach Jana Brożka (lata 1616—1620 i 1626), Marcina Germana (lata 1631—1656) i innych. Wspomniała także o pomiarach kopalni wykonywanych za panowania

Sasów, podkreślając wybitne osiągnięcia J. G. Schobera (prowadził m.in. pomiary wysokości za pomocą barometru) i A. Friedhubera. Następnie referentka zajęła się analizą planów M. Leibelnera (wykonanych w latach 1787—1807) oraz XIX-wiecznymi pomiarami M. Kuczkwicza, W. Kaczińskiego, J. N. Hradiny, A. Fischera i innych. Dokonała analizy różnego rodzaju dokumentów dotyczących kopalni, które w XIX w. tłumaczył L. Cehak i Piestrak. Wreszcie zwróciła uwagę na stopniową modyfikację metod mierniczych: po zwykłych pomiarach busolowych, zastosowano do pracy pod ziemią teodolit. Pracom tym towarzyszyło wypracowywanie opisów geodezyjnych sposobów prac podziemnych. Tak np. w 1874 r. wprowadzona została pierwsza instrukcja pomiarów w żupach Wieliczki.

Bogata problematyka przedstawiona w referacie mgr R. Tokarczyk wywołała ożywioną dyskusję. Zwracamy uwagę tylko na niektóre elementy tej dyskusji. Doc. J. Babicz podkreślił, że referat poświęcony dawnym planom kopalni Wieliczki został świadomie przedstawiony w Zespole Historii Geologii. Należy się bowiem spodziewać, że w przygotowaniu do druku istniejących w archiwach Krakowa i w Muzeum Żup Solnych w Wieliczce rękopiśmiennych planów i opracowań obok historyków geodezji z AGH (skąd pochodzi referentka), wezmą udział także geologowie. W tej sprawie wypowiadali się ponadto: dr S. Czarniecki, mgr S. Miczulski, prof. A. Gaweł, prof. K. Maślankiewicz i dr Z. Wójcik, widząc potrzebę liczniejszego wydawania źródeł do historii nauki i techniki w Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN.

Z innych problemów poruszanych podczas dyskusji nad referatem mgr Tokarczyk przedstawimy kilka uwag szczegółowych. Doc. S. Brzozowski przypomniał zebranych o zachowanych w Bibliotece Jagiellońskiej rocznych spisach urzędników austriackich (w tym pracownicy kopalni w Wieliczce); dr S. Czarniecki poświęcił nieco uwagi W. Kaczińskiemu oraz jego planom kopalni w Olkuszu; prof. A. Gaweł mówił o Kaczińskim, a także o Emanuelu i Karolu Lill de Lilienbachach, szczególnie zasłużonych dla geologii (ostatni był pionierem metod geologii porównawczej); mgr J. Wiewiórka (z Muzeum Żup Solnych w Wieliczce) mówił o pilnej potrzebie szczegółowych badań dawnych wyrobisk, co jest ważne choćby dla bezpieczeństwa turystów oraz właściwego wyboru ekspozycji muzealnej; prof. J. Gomoliszewski, przewodniczący Zespołu Historii Geodezji, podkreślił wagę pracy nad archiwalnymi planami kopalń oraz wskazał na konieczność wydrukowania opracowania mgr Tokarczyk.

W drugiej części zebrania referaty przedstawili członkowie Zespołu Historii Geologii. Dr S. Czarniecki w referacie poświęconym wybitnemu historykowi górnictwa obszernie nakreślił sylwetkę Łabęckiego. Podstawą opracowania stały się przechowywane w Bibliotece Jagiellońskiej opracowania rękopiśmienne (w tym notatki z wykładów ze statystyki, wysłuchanych w Uniwersytecie Warszawskim), publikacje (w tym z notatkami autora) itp. H. Łabęcki posiadał trwałe miejsce w dziejach nauki polskiej przede wszystkim jako autor wydanego w 1841 r. dwutomowego dzieła *Górnictwo w Polsce. Opis kopalnictwa i hutnictwa polskiego pod względem technicznym, historyczno-statystycznym i prawnym*, opublikowanego w 1843 r. podręcznika *Początki nauki kopalnictwa* oraz obszernego opracowania wydanego pośmiertnie w 1868 r. *Słownik górniczy polsko-rosyjsko-francusko-niemiecki i rosyjsko-polski z dodaniem wyrazów odnoszących się do mineralogii, geologii, chemii oraz ważniejszych rzemiosł kruszcowych tudzież glosarza średniowiecznej łaciny górniczej w Polsce*.

Referent szczegółowo scharakteryzował wymienione dzieła (oraz inne) na tle drogi twórczej autora: dom neofickiej inteligencji warszawskiej, studia prawnicze, kariera urzędnicza równoległe z pracą naukową. Wreszcie podkreślił olbrzymią wartość *Górnictwa w Polsce*. W dziele tym Łabęcki opublikował zachowane

rękopisy dotyczące dawnego kopalnictwa, a ponadto postulował zmianę prawa górniczego (właściwie ziemskiego), w wyniku czego mogłoby nastąpić ożywienie wydobycia surowców mineralnych.

Podkreślić należy, że referat został przedstawiony w atrakcyjnej formie. Przyczyniły się do tego przedłożone słuchaczom rękopisy i publikacje Łabęckiego, którymi dr Czarniecki ilustrował swoje wywody. Ponadto referent przedstawił dość ciekawe porównanie drogi życiowej i twórczej Staszica i Łabęckiego, podkreślając wiele zbieżnych cech w działaniu obu uczonych. Czas, weryfikujący twórczość, przyznał większą wartość opracowaniom historycznym Łabęckiego. Twórczość geologiczna Staszica spełniła swą rolę na początku XIX w. Osiągnięcia jednego i drugiego nie mogą być pomijane przez historyków nauki, choć do dzieł Łabęckiego odwołujemy się dziś jako do źródła o podstawowym znaczeniu.

Dyskusja po tym referacie dotyczyła w zasadzie spraw szczegółowych. Głos zabierali: mgr S. Miczulski, prof. A. Gaweł, doc. S. Brzozowski, prof. K. Maślankiewicz, dr I. Rybicka i dr hab. Z. Wójcik. Poruszano sprawy szkół górniczych, ewentualnych studiów zagranicznych Łabęckiego w Niemczech, problemów nazewnictwa (statystyka — kameralistyka), słownictwa oraz oddźwięku prac Łabęckiego w literaturze XX-wiecznej (m.in. w opracowaniach J. Morozewicza).

Kolejnym referentem był dr hab. Z. Wójcik. Referat swój podzielił on na dwie części. W pierwszej przedstawił stan wiedzy o najważniejszych problemach z zakresu rozwoju geologii, górnictwa i hutnictwa w drugiej połowie XVIII w. W drugiej — postulaty dotyczące pilnych prac zespołowych nad wybranymi zagadnieniami z tego zakresu.

Z obszernego wystąpienia podkreślamy tylko najważniejsze zagadnienia. W wyniku przebudowy programów nauczania w połowie XVIII w., w szkołach uczono elementów fizyki. Ważną rolę miało m.in. Seminarium Księża Misjonarzy w Warszawie, gdzie pod kierunkiem P. Śliwickiego (przyjaciela S. Konarskiego) uczyli się przyszli kolekcjonerzy skał i minerałów (m.in. M. Poniatowski, K. Szembek, K. Kluk). Rząd w czasach saskich starał się unowocześnić wydobycie soli w kopalni w Wieliczce, a także zabiegał o odwodnienie i eksploatację kruszców w zatopionych kopalniach w Olkuszu. W pierwszych miesiącach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego A. Moszyński złożył raport dotyczący m.in. poszukiwań złóż węgla kamiennego oraz budowy nowych kopalń w Olkuszu. Radykalna poprawa w geologii i górnictwie nastąpiła dopiero w 1782 r. W szkołach głównych powołano katedry historii naturalnej. Sprawy górnictwa przejęła Komisja Kruszcowa, której przewodniczył K. Szembek. Zatrudnieni byli w Polsce stale lub okresowo geolodzy (J. F. Carosi, J. J. Ferber, S. Okraszewski). Osobą o wybitnych zasługach dla geologii, górnictwa i hutnictwa był Jacek Małachowski, który m.in. subsydiował studia terenowe J. H. Osińskiego, autora wydanej w 1782 r. książki *Opisanie polskich żelaza fabryk*.

Po 1785 r. część kompetencji Komisji Kruszcowej przejęła Komisja Skarbową, w której szczególnie czynny był T. Czacki. Obok niego wielkie zasługi dla rozwoju badań geologicznych i górniczych mają także działacze gospodarczy, polityczni i uczeni, a przede wszystkim: J. Jezierski, F. Nax, J. Mieroszewski, H. Kołłątaj.

Analiza dotychczasowych prac wykazuje, że istnieje pilna potrzeba rozpoczęcia zespołowych badań nad omawianą problematyką. Winny one być poświęcone opracowaniu dziejów instytucji: Komisji Skarbowej, Komisji Kruszcowej, Departamentowi Górniczemu oraz niektórym komisjom porządkowym (zwłaszcza Olkuskiej), kompaniom poszukującym soli, srebra, miedzi itp. Ponadto należy w sto-

sunkowo krótkim czasie przedstawić kilka opracowań biograficznych czołowych działaczy i uczonych czasów stanisławowskich. Referent postulował potrzebę przedstawienia biografii następujących osób: P. Śliwicki, J. Małachowski, J. F. Carosi, S. Okraszewski, F. Oraczewski, J. H. Osiński, K. Szembek, T. Czacki, J. Dziarkowski, F. Nax, A. Moszyński.

Opracowania poświęcone poszczególnym osobom winny być zaopatrzone w aneksy materiałowe. Wśród nich winna się znaleźć reedycja *Opisania polskich żelaza fabryk* Osińskiego.

W obszernej dyskusji jako pierwszy zabrał głos mgr S. Miczulski. Stwierdził on, że Zakład Historii Nauki i Techniki PAN zamierza wspólnie z Muzeum Ziemi PAN podjąć pracę nad monografią Komisji Kruszcowej i reedycją *Opisania polskich żelaza fabryk* Osińskiego. Przewiduje się, że w opracowaniu będą uczestniczyli najwybitniejsi historycy geologii, górnictwa i hutnictwa z różnych instytucji z całego kraju. Praca ta zostanie zakończona przed 1982 r., tzn. przed dwuchsetną rocznicą powołania Komisji Kruszcowej.

Dyskutanci (S. Czarniecki, J. Babicz, K. Maślankiewicz, S. Brzozowski, A. Gaweł) wypowiedzieli się na ogół za koniecznością podjęcia prac zespołowych, sugerując potrzebę powierzenia opieki naukowej nad całością prof. A. Gawłowi. Podkreślano jednak konieczność uzgodnienia planów wydawniczych ze wszystkimi zainteresowanymi, zwłaszcza że m.in. z zamiarem reedycji *Opisania polskich żelaza fabryk* nosi się również prof. J. Piaskowski. Widziano potrzebę zaproszenia do współpracy prof. E. Rostworowskiego (głos K. Maślankiewicza) i dr H. Duczmal-Pacowskiej (propozycja S. Czarnieckiego). Poruszano także szereg kwestii związanych z oceną dotychczasowych badań nad historią geologii w XVIII w. Prof. A. Gaweł podkreślił konieczność przeprowadzenia studiów poświęconych rozwojowi myśli geologicznej w czasach stanisławowskich. Należy zdawać sobie sprawę, że tacy działacze oświeceniowi, jak J. Jezierski oraz J. Małachowski nie byli geologami, choć przyczynili się do rozwoju geologii. Nie mogą więc oni stanowić tematów rozpraw z historii geologii. Natomiast wspólne prace J. Jaśkiewicza i J. Śniadeckiego, dotyczące badania głębokości złożeń na podstawie upadu warstw, powinny być przedmiotem opracowań historyków geologii. Wreszcie dyskutant przypomniał o kryzysie w górnictwie polskim w latach osiemdziesiątych XVIII w., kiedy specjaliści-górnicy po niepowodzeniach w Miedzianej Górze wyjechali do Ameryki.

Końcowa część zebrania poświęcona była sprawom organizacyjnym. Mgr B. Schiller przypomniał, że w końcu lutego br. prof. W. Hubicki wygłosił ciekawy referat o wprowadzeniu teorii Lavoisiera w Szkole Głównej Koronnej. Zebrani postanowili zaprosić prof. Hubickiego na kolejne posiedzenie Zespołu z prośbą o powtórzenie tego referatu. Ponadto prof. K. Maślankiewicz postulował potrzebę rozszerzenia udziału historyków geologii w sesji naukowej poświęconej Jonstonowi, która przewidziana jest na 1975 r. Obok referatów prof. A. Gawła i dr hab. Z. Wójcika zaproponował również opracowanie własne.

Omawiając zamierzenia organizacji międzynarodowych prof. Maślankiewicz poinformował także, że w 1975 r. odbędzie się kolejne sympozjum Międzynarodowego Komitetu Historii Geologii. Będzie ono obradować w Londynie w setną rocznicę zgonu wybitnego geologa K. Lyella. Ponadto zachęcił do udziału autorskiego w nowo powstałym francuskim periodyku z historii nauk przyrodniczych.